

TÜRKİYE'DE ŞARTLI NAKİT TRANSFER UYGULAMALARINDA BÖLGESEL FARKLILIKLARIN ARKA PLANI

Halim Baş¹

¹ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4109-1696

Öz

Günümüzde yoksullukla mücadele politikaları, bireylerin ve toplumların özellikle eğitim ve sağlık gibi temel alanlardaki ihtiyacına odaklanarak, ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı gruplara yapılan yardımlar ile beşerî sermayeye yatırım yapılması ve gelirin herkese eşit şekilde dağıtılmasını hedeflemektedir. Bu yolla sosyal refahın sağlanacağına dair görüşlerin yaygın olduğu görülmektedir. Bu amaçla Dünya'da yoksulluk olgusuyla mücadelede en çok kullanılan sosyal politika araçlarının başında Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) gelmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de uygulamaya koyulduğundan beri ŞNT'nin bölgeler bazındaki farklılıkların arka planındaki gerekçeler analiz edilmeye çalışılmıştır. Genel anlamda, beşerî sermaye, aile içi şiddet, eğitime devam ve kadının toplumdaki konumunun güçlenmesi bakımından durumlar ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, ŞNT'nin aile içi nakit gelir desteği olarak annelere ödeme uygulamasının, kadının toplumdaki konumunu güçlendirdiği savını doğrulamaktadır. Beşerî sermayenin sacayakları olan sağlık ve eğitim yatırımlarının göstergeler bazında şartlı nakit transferlerinin etkileri özellikle okullaşma oranının Doğu Anadolu bölgesinde ortalamanın üzerinde olması sonucuyla örtüşmüştür. Bununla birlikte sosyal yardım hattına gelen sağlık ve eğitim çağrılarının çoğunluğunun Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelmesi bölgesel farklılıklarla ilgili boyutları ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Şartlı Nakit Transferi, Bölgesel Farklılıklar

Atf için:

Baş, H. (2019). Türkiye'de şartlı nakit transfer uygulamalarında bölgesel farklılıkların arka planı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8, (22), 309-329.

---

¹ Öğr. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Güvenlik, İstanbul/Türkiye
E-posta: hbas@medipol.edu.tr

BACKGROUND OF REGIONAL DIFFERENCES IN CONDITIONAL CASH TRANSFERS APPLICATIONS IN TURKEY

ABSTRACT

Today, anti-poverty policies focus on the needs of individuals and societies, in particular in the fields of education and health, with the help of economic and socially disadvantaged groups, investing in human capital and distributing income equally to all. In this way, it is seen that there are widespread opinions about social welfare. For this purpose, Conditional Cash Transfer (CCT) is one of the most used social policy tools in the fight against poverty in the world. In this study of CCT's since put into practice in Turkey it has tried to analyze some of the reasons for the differences in background. In general terms, human capital, domestic violence, continuing education and strengthening the position of women in society were tried to be addressed. According to the findings obtained in the study, it was concluded that the payment of the CCT to mothers as a support for domestic cash income will strengthen the position of women in the society. The effects of conditional cash transfers on the basis of indicators of health and education investments, which are the pillars of human capital, coincided with the fact that the rate of enrollment is above the average in Eastern Anatolia. On the other hand, the majority of the health and education calls coming to the social assistance line came from Eastern Anatolia and Southeastern Anatolia Region and revealed the dimensions of regional differences.

Keywords: Poverty, Conditional Cash Transfer, Regional Differences

Giriş

Yoksulluk genel kabul görmüş bir tanıma sahip olmamakla beraber genel ifadeyle asgari yaşam standardının gerektirdiği temel ihtiyaçların karşılanamaması olarak ifade edilmektedir (AÇSHB, 2013, s.15). Asgari yaşam standardının gerektirdiklerine ulaşamama toplumun bütününe veya belli bir kesimini yoksullukla karşı karşıya getirmektedir (Yıldırım, Doğan ve Topcuoğlu, 2011, s.2). Bu çerçevede, yoksulluğu azaltıcı, hafifletici ya da tamamen ortadan kaldırmaya dönük politikalar var olmaktadır (Taşçı, 2009, s. 482). 1980’den sonra uygulamaya konulan neo-liberal politikalar gelir dağılımı adaletsizliklerini arttırmanın yanında küresel ekonomik krizler neticesinde yoksulluğun derinden hissedilmesine sebebiyet vermiştir. Yoksullukla mücadele için izlenen makro-ekonomik istikrarı sağlayıcı ekonomik kalkınma ile yoksul yanlısı kamusal içerikli harcamalar yoluyla sosyal birikimlerini güçlendirme, sosyal etkinlik stratejilerinin önem kazanması ise 1990’lı yılları bulmuştur (Kaya, 2008, s.1); (Günaydın ve Yıldız, 2015, s.83).

Yoksulluğun ve eşitsizliğin ele alınmasında anahtar bir yaklaşım olan sosyal koruma bu alanlardaki mücadelenin temsilidir. Bununla birlikte modern sosyal koruma sistemlerinin içerisinde eğitim ve sağlık yatırımları kronik yoksulluğu azaltmada önemli bir kamu eylem planını kapsamaktadır (Taaffe vd., 2016, s.601). Yoksulluğun azaltılması ile sosyal entegrasyonun sağlanmasına dönük çabalar devam etmektedir. 2001 yılında Türkiye’de büyük bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Krizin etkilerini azaltmaya yönelik olarak, 2001 yılında Dünya Bankası fon destekli Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) başlatılmıştır. SRAP 2001 krizinin yoksul hane halkları üzerindeki etkisini azaltmak, mevcut sosyal güvenlik ağının boşluklarını doldurmak ve bireyleri güçlendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu hedeflere ulaşmak için bir yol SRAP çerçevesinde Şartlı Nakit Transferi’dir (ŞNT) (AÇSHB, 2012, s.5). Esasen ŞNT programları anlık çözümler ve tedbirler getiren “pasif” politikalarından ziyade kalıcı çözümlere yönelik olan “aktif” politikaların bir çıktısı olarak kabul görmektedir (Sarıipek, 2017, s.104).

Bu amaçla yoksulluk riskiyle mücadelede yaygın kullanılan sosyal politika araçlarının bir tanesi de finansallaşmış neoliberalizmin önemli bir özelliğini temsil eden ŞNT gelmektedir ve yoksullukla mücadelede, özellikle eğitim ve sağlık gibi temel alanlarda sosyal sermayesi zayıf dezavantajlı gruplara yapılan yardımlar ile beşerî sermayeye yatırım yapılması ve gelirin herkese eşit şekilde dağıtılması hedeflenmektedir. Bu yolla sosyal refahın sağlanacağına dair görüşlerin yaygın olduğu görülmektedir (Lavinias, 2018, s.505). Türkiye’de uygulanmakta olan ŞNT’nin mahiyeti; maddi yetersizlikler içinde bulunan ailelerin nakit transferleri yoluyla eğitim çağında bulunan çocuklarının eğitime devamlarının sağlanmasını, sağlık hizmetlerine erişimlerini artırarak çocuklarının eğitim ve sağlık durumlarının düzeltilmesini hedefleyen nakdi bir sosyal yardım programıdır. Nihayetinde ŞNT’nin amacı; çocukların eğitim ve sağlık

yatırımlarına dönük koşullu bir nakit destek programı ile yoksulluğun kuşaklararası aktarımını engellemektir (AÇSHB, 2012, s.7) Bu çalışmada Türkiye’de uygulamaya koyulduğundan beri ŞNT’nin bölgeler bazında farklı dönem verileri ile saha raporlarının nitel analiz bulgularına bağlı olarak verilmiş olup genel anlamda görüşlerden oluşan beşerî sermaye, aile içi şiddet, eğitime devam ve kadının toplumdaki konumunun güçlenmesi bakımından durumlar içerik analizi yapılarak değerlendirilmiştir. Böylece ŞNT’nin bölgeler arası farklılıklarının arka planında neler olduğu sorusunun cevabına ulaşılmak istenmiştir.

Türkiye’de Yoksullukla Mücadelenin Boyutları

1970’li yıllarda dünyada meydana gelen köklü yapısal değişikliklerden nasibini alan Türkiye ekonomisi, 1980 sonrasında farklı bir çehre kazanmıştır. Bu dönemde Türkiye, uygulanan yapısal değişim politikalarının neticesinde kriz dönemleriyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. 1980 öncesi dönemde kalkınma planlarında yer almayan yoksulluk kavramı, 1980 sonrası makroekonomik bağlamda hükümetin kalkınma programlarında yer edinmiştir. Söz konusu döneme kadar Türkiye’de yerleşik sosyal yardım anlayışı, yoksulluğun farklı bir boyut kazanımının önüne set çekmiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik ve uzun dönemli işsizlik, 1980’li yıllardan itibaren yoksulluğun giderek derinleşmesinde etkin rol oynamıştır. Bu faktörleri ortadan kaldırmaya yönelik çeşitli politikalar üretilmiştir (Yıldırım, Doğan ve Topcuoğlu, 2011, s.11). Ancak Türkiye’de süregelen kayıt dışı, enformel ve güvencesiz istihdam şekilleri, formel işgücü piyasasına katılmadaki zorluklar, artan işsizlik, işgücü piyasasında cinsiyet faktörü, yaş, nitelik ve göçmenlik hâli sosyal güvenlik noktasında boşluklar bırakmış ve sürdürülebilirliği etkilemiştir. Böylelikle sosyal yardım bağımlısı geniş bir kitlenin varlığı meşru zemin kazanmıştır (Gökbayrak, 2017, s.84).

Gelinen sürecin yasal zeminine bakıldığında, Türkiye’de Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF), 29 Mayıs 1986’da kabul edilerek kurulmuştur. Fonun amacı, herhangi bir sosyal güvenlik ağıyla bir bağı olmayan yoksul ve muhtaç kimselere yardım sağlayarak, sosyal adaleti perçinleştirici önlemler almak ve gelir dağılımının iyileşmesine katkıda bulunmak olarak belirlenmiştir (Yıldırım, Doğan ve Topcuoğlu, 2011, s.12). 2011 yılında, 633 sayılı Kanun Hükümünde Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kuruluşundan sonra Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu Sosyal Yardım Müdürlüğüne dönüştürülmüş ve bu tarihten itibaren bakanlığın alt birimi olarak yardımlara devam etmektedir. Bu son dönüşümle, yardıma ihtiyacı olan insanların istihdam edilmeleri ve onların sosyal yaşamda aktif bir şekilde yer almaları ve katma değer oluşurmaları amaçlanmıştır (Gençler ve Yıldırım, 2015, s.658).

SYDTF, ekonomik krizlerin yoksul aileler üzerindeki etkilerini minimize etme amacı güden gelecekte karşılaşılabilecek benzer durumlara karşı müca-

dele boyutunu üst seviyelere çekmeyi hedefleyen Sosyal Riski Azaltma Projesi’nin uygulayıcı kuruluşudur (Altay, 2005, s.173). Sosyal Riski Azaltma Projesi’nin amacı, Türkiye’de kısa ve orta vadede yoksulluğun azaltılması olarak ifade edilmiştir (World Bank, 2001, s. 5). Bu amaçlar ise şu şekildedir:

- “Krizden etkilenen yoksullara doğrudan acil gelir desteği sağlamak (sosyal riski hafifletme).
- Yoksullara hizmet sağlayan devlet kurumlarının sosyal kapasitesini artırma (sosyal risk yönetimi).
- Temel sağlık ve eğitim hizmetleri esas alınmak kaydıyla, nüfusun en yoksul yüzde 8’ini hedefleyen temel bir sosyal yardım sistemini uygulama (sosyal riski hafifletme ve engelleme).
- Yoksullara dönük gelir ve istihdam oluşturma fırsatlarını artırma (sosyal riski azaltma)”

Sosyal Riski Azaltma Projesi’nin kapsamı “hızlı yardım, kurumsal geliştirme, yerel girişimler ve Şartlı Nakit Transferleri”dir (Zabcı, 2003, s. 233).

Yoksullukla Mücadelede Sosyal Politika Aracı Olarak Şartlı Nakit Transferi Şartlı Nakit Transfer Programının Mahiyeti

Küreselleşme sürecinde ülkelerin liberal ekonomi yaklaşımlarını benimsemeleriyle emek ve sermaye uluslararası bir boyut kazanmıştır. Dünya genelinde yaşanan bu bütünleşme sürecinin etkileri, herhangi bir ülkede çıkan krizin diğerlerini etkilemesi ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda bazı ülkelerin refah seviyelerinde bir artış gözlenirken bazılarının da ise yoksulluğun ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerin katlandığı olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalınmıştır. Tüm dünyada kendisini derinden hissettiren ekonomik zorluklar, nüfus artışı ve işsizlik gibi temel birtakım problemler yüksek seviyelere ulaşmıştır. Toplumlardaki hassas dengelerin bozulmasını müteakip ülkelerin çözüm arayışına girmesi, bunun yanında uluslararası kuruluşlar, başta Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu olmak üzere yoksulluğu bertaraf etmeye yönelik ciddi atımlar gerçekleştirmişlerdir (Uzun, 2011, s.16).

Dünya Bankası, geliştirdiği politikalar ile birlikte bilhassa son 20 yıldır uluslararası arenada etkin rol oynamaktadır. Ne var ki, sosyal gelişim raporlarında gelirin eşit dağılımı konusunda takınılan tavır ile yoksulluğu yok etmek gibi radikal bir duruş sergilemediği de ayrıca tartışılmaktadır. Bir bakıma uygulamada, zengin ile yoksul gruplar arasında ekonomi ve politikanın devletinin sürekliliğini sağlayacak bir düzende sınırlandırıldığı vurgusu yapılmaktadır (Şenkal, 2018, s.166). Bununla birlikte Dünya Bankası’nın ürettiği politikalar, kurumsal yapılar ve uygulamalar arasında son yıllarda ŞNT ön planda olmaktadır. Yoksulluğu en aza indirmek amacıyla birçok ülkede kullanılan ŞNT, yoksulluğu veya dezavantajlı konumu dolayısıyla eğitim ve sağlık gibi temel

hizmetlerden mahrum kalan kişilerin belli şartları yerine getirmek koşuluyla hanedeki anne adına yatırılan nakdi bir sosyal yardım programıdır (Uzun, 2011, s.16)

Genel anlamda sosyal güvenlik ağının bir parçası olan şNT, UNICEF'in sosyal koruma stratejisi kapsamındaki tanımıyla "bazı davranışlarda değişikliklere gitmek kaydıyla yoksul hane halklarına yapılan dzenli gelir yardımlarıdır" şeklinde dir (UNICEF, 2014, s.7).

şNT programları, bir lkenin sosyal güvenlik ağının bir bileşenidir. Sosyal güvenlik ağları, yoksulluğu hafifletmek ekonomik ve sosyal sermayeye katkıda bulunma anlamında kilit rol oynarlar. Geleneksel olarak sosyal yardım programları; geliri, ihtiya ca olanlara yeniden dağıtmak bu kişilerin kısa vadeli yoksulluğun lstesinden gelmelerini sağlamak ve beşerl sermayeyi artırmak gibi amaçlar guden hedefleme mekanizmalarıdır. şNT programları, genellikle çocukların eğitimi ve sağlığına dair bazı koşulları yerine getirmelerine karşılık, nakdi odeme yapılmasını oğgdrur. Nakit transferleri, faydalanıcıya parayı harcama hususunda bir çerçeve sunmadığı iwin aynı yardımdan bu noktada ayrılır. şNT doğrudan hane halkı gelirini artıran ve zaruri sağlık hizmetlerinin fiyatını dluşuren bir etkiye sahiptir. Faaliyete ilişkin koşullu odemeler, hane halkının kız çocuklarını daha az beşerl sermaye yatırıma sevk eden sosyal normları ortadan kaldıracaktır ya da etkisini azaltabilir. Sağlık hizmetleri verenlerin, hane halkının ihtiya c ve isteklerini onceleyerek kaynakların etkin kullanımına neden olabilir (AÇSHB, 2012,7).

şNT maddi sıkıntılar iwinde bulunan ailelere nakdi yardım vasıtasıyla eğitim çağındaki çocuklarının eğitimlerini sldrdürmede, aynı zamanda dzenli sağlık kontrolleri ile 0-6 yaş aralığındaki çocuk olum oranlarını azaltmada ve de anne adaylarının sağlık kontrollerini dzenli yaptırarak doğumlarını hastanede yaptırmada etkin bir rol biwilen nakdi sosyal yardım programıdır. Sdz konusu programın hedefi, ozellikle nufusun en yoksul kesiminde yer alan kadınlar ve çocuklara temel gereksinimleri olan eğitim, sağlık ve gıda gibi beşerl sermayeye yonelik yatırımlarla destek sağlamak, bu sayede yoksulluğun kuşaklar arası aktarımının onune gewerek sosyal iwermeyi teşvik etmektir (Ortakaya, 2009, s.11).

Bu bağlamda şNT, geleneksel sosyal yardım programlarının gewici kriz donemlerinde kısa vadeli olarak hedefledikleri yardımlardan bu noktada ayrılır. şNT programları kısa vadeli yardımları, geleneksel sosyal yardım programlarının aksine, uzun donemde çocukların geleceğine etki eden beşerl sermaye yatırıma olarak değerlendirir (UNICEF, 2014, s.7).

Dlnyada şartlı Nakit Transfer Uygulamaları

1980'li yılların ilk yarısında şili'de başlayan şNT'nin ilgi gormeye başlaması 2000'li yıllara denk gelmektedir. Farklı goruşler olmakla birlikte; ucuz, yonetime nin kolay ve politik bir odullendirme biwimi olması ilgi gormesinin onde

gelen bazı gerekçelerindedir. Bu çerçevede kalıcı haklardan dışlanan yok-sun gruplara yönelim sosyal politikayı yeniden şekillendirmekte ve yeniden tanımlamaktadır (Lavinias, 2018, s.506). Bir anlamda ŞNT finansal katılım şekli olarak piyasa başarısızlıklarını çözmede büyük bir koz olarak görül-mektedir.

Özellikle tarihsel açıdan bakıldığı zaman 1997 yılında yalnızca Brezilya, Meksika ve Bangladeş ŞNT programlarını benimseyen ve uygulayan ülkeler olarak göze çarparken, 2007 yılına gelindiğinde Latin Amerika, Afrika ve Asya ülkelerinden 17 ülkenin daha bu programları aktif bir şekilde uygula-maya koydukları ve günümüzde bu sayının artarak devam ettiği görülmekte-dir (Perez-Munoz, 2017, s.440).

Çocuk yoksulluğuna çözüm bulmak amacıyla ile dünyanın birçok ülke-sinde uygulanan ŞNT programları için farklı adlandırmalar söz konusudur. Bu duruma istinaden Güney Afrika’da çocuk destek yardımı (child support), piyasa ekonomilerine geçiş sürecinde olan ülkelerde ailelere verilen parasal destekler (family allowances), Latin Amerika ve Karayipler’de ŞNT (conditi-onal cash transfer- CCT) adları altında uygulanmaktadır. Uygulamadaki fark-lılıklara rağmen programların çocuk yoksulluğunu azaltmada etkin rol oynadı-ğı görülmektedir (Bülez ve Yüksel, 2017, s.14). Bu ülkelerin içinde Güney Afrika, 1994 yılından sonra kapsamlı bir sosyal koruma sistemi geliştirme hususunda önemli bir seviyeye gelmiştir. Komşularına kıyasla daha gelişmiş bir ekonomi ve sosyal altyapıya sahip olan Güney Afrika’yı bir yandan da yay-gın yoksulluk, yüksek işsizlik ve geniş ölçüde işgücü göçü etkilemiştir. Yedi yaş altı çocukları korumak için 1998’de başlatılan çocuk destek yardımının (child support) amacı yoksulluk içerisinde yaşayan çocukları nakit transfe-riyle desteklemektir. Başlangıçta 7 yaş altı olarak planlanan çocuk destek yardımları 2002’de 14 yaş aralığına kadar yükseltilmiştir. 2003 yılının şubat ayına gelindiğinde yararlanıcılar 2,5 milyon kişiye ulaşmış ve 2005 yılı sonunda bu sayının 3,6 milyon olması tahmin edilmiştir. Bu da yararlanıcı yaş grubundaki çocukların yarısına karşılık gelmektedir (Barrientos ve Dejong, 2006, s.544).

Piyasa ekonomisine geçişten önce sosyalist ülkelerde, Orta ve Doğu Av-rupa ülkelerinde aile ve çocuk destekleri sosyal yardımların önemli bir par-çası konumundaydı. Bu geçiş süreci özellikle aile ve çocuk destekleri olmak üzere sosyal yardımlarda bir reforma yol açtı. Geçişten önce bu yardımların temel amacı büyüyen hane halkı arasında yaşam standardını korumak, kadı-nın işgücüne katılımını kolaylaştırmaktı. Ne var ki geçiş sürecinde mali bas-kılar artan yoksullukla birleşince aile ve çocuk destekleri, yoksulluğu azalt-mada ve iyileştirmede önemli bir araç oldular. Yapılan çalışmalarda varılan sonuç Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya’da nakit transferlerinin olma-ması halinde yoksulluğun bu ülkelerde daha yüksek seviyelere ulaşacağı yö-nündedir (Barrientos ve Dejong, 2006, s.545-546).

1990’lı yılların başında Latin Amerika’da özellikle yoksul ailelerin çocuk-larını hedef alan yeni bir nakit transfer programı yürürlüğe konulmuştur.

Faydalanıcıların bu programdan yararlanmaları bazı koşullara bağlandığı için (örneğin çocukların okul kaydı ve devamlılığı, anne ve bebeklerin temel sağlık bakımlarını yaptırmaları gibi) program ŞNT olarak adlandırılmaktadır. Bu programın temel amacı beşerî sermaye yatırımını arttırmaktır. Çocuk işçiliğinin önüne geçmek amacı güden Eradication of Child Labour ise (PETI) 1996 yılında Brezilya'da uygulanmaya başlamıştır. Program başlangıçta dar bir bölgede başlasa da sonrasında tüm bölgelere yayılmıştır. 7-14 yaş aralığındaki çocukları hedef alan program 2001 yılında 749,353 kişiye ulaşmıştır (Barrientos and Dejong, 2006, s.546).

Brezilya'daki diğer bir nakit transfer programı ise okul çantası (bolsa escola)dir. Okula kayıt olma ve en az %85 devamlılık kaydıyla 6-15 yaş aralığındaki çocuklara kişi başına ayda 5 ile 15 dolar verilen bir programdır. 2003 yılında program 8,2 milyon kişi ve 5 milyon aileye ulaşmıştır. Bunun üzerine hükümet 2004 yılında, var olan nakit transferlerini Bolsa Familia olarak tek bir çatı altında toplamaya karar vermiştir (Barrientos ve Dejong, 2006, s.547).

Bolsa Familia programının nihai amacı, ŞNT programlarının verimliliğini ve tutarlılığını etkinleştirmek, sağlık ve eğitime dair koşullar getirerek bu alanlardaki temel sosyal hakların hayata geçirilmesi ve yoksul ailelere asgari gelir sağlayarak yoksulluğun azaltılmasıdır. 2013 yılında programdan yararlanan aile sayısı 13,7 milyondur ve bu rakam tüm Brezilya nüfusunun 1/4'üne karşılık gelmektedir (AÇSHB, 2014, s. 8). Şu anda Bolsa Familia dünyanın en büyük ŞNT programlarından birine sahip olmakla birlikte Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın %0,4'üne yakın bir maliyet söz konusudur. Programın kentsel ortamlardaki sosyal geri dönüşüne dair sorular olsa da okula kayıt oranları, yoksulluk ve eşitsizliğin giderilmesi noktasında ve suçun azalma eğilimi noktasında önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Chioda vd., 2016, s.307).

ŞNT programları bugün dünya üzerinde 30'dan fazla ülkede uygulanmaktadır. Programın uygulandığı ülkelerden bazıları Brezilya, Meksika, Şili, Nikaragua, Endonezya, Filipinler, Bangladeş ve Türkiye'dir. Başlangıçtaki uygulama amacı yoksulluğu azaltmak olan ŞNT programlarının kapsamı, birçok ülkede değişikliklerle beraber genişlemiştir. Örneğin Brezilya ve Meksika'da ilkin uygulama alanı kırsal kesim olarak belirlenmişken, sonrasında kentsel bölgeleri de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Meksika'da uygulanan programa zaman içerisinde, ortaöğretim biriminin bitirilmesinin teşviki de dahil edilmiştir. Brezilya'da uygulanan programın amaçları arasına mikro-krediler ve konut edinirme desteği gibi faaliyetler de eklenmiştir. Buna ek olarak, Şili olağan hizmetlerine psiko-sosyal desteği de eklemiştir (UNICEF, 2014, s.7).

Türkiye'de Şartlı Nakit Transferi Uygulamaları

IMF ve Dünya Bankası'nın 21 Şubat'taki ekonomik krizle beraber farklı bir hâl alan işsizlik ve yoksulluğun etkilerini azaltmak amacıyla birtakım önlemlerin sonucunda Türkiye'de ŞNT programının uygulanmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede alınan önlemlerden ilki, 2002 bütçesinde sağlık ve eğitim

gibi sosyal harcamalara fazla kaynak aktarımıdır. Diğeri ise, Dünya Bankası’nın desteklediği ve banka tarafından 11 Eylül 2001 tarihinde onaylanarak hayata geçirilen “Sosyal Riski Azaltma Projesi”dir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’nun (SYDTF) uygulayıcı olarak yer aldığı proje için, Dünya Bankası’ndan 5 yıl ödemesiz 15 yılda ödeme koşuluna bağlı 500 milyon dolar tutarında bir kredi sağlanmıştır. Dünya Bankası’nın Türkiye temsilcisi Ajay Chibber, söz konusu projeyi 21 Şubat ekonomik krizi ile bağdaştırmıştır. Chibber’a göre, proje, 2001 krizinin yoksul aileler üzerindeki etkilerini azaltmak amacındadır (Zabacı, 2003, s.217).

Dünya Bankası ile 2001 yılında imzalanan ikraz çerçevesinde temin edilen kredi ile beraber program hayata geçirilmiştir. 2003 yılı başında 6 SYD Vakfında (Ankara-Keçiören, Çankırı-Merkez, Kahramanmaraş-Göksun, Zonguldak-Ereğli, Gaziantep-Yavuzeli ve Sinop-Durağan) pilot bölgeler olarak saptanmış 2004 yılı ortalarına gelindiğinde ise tüm Türkiye’de yaygınlaşmıştır. Türkiye’deki ŞNT’nin esas gayesi nüfusun en yoksul %6’lık dilimine mensup kişilere kısa vadede maddi destek sağlayarak gelirlerini arttırmak, uzun vadede ise temel eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırarak ekonomik krizlere karşı koyma kapasitesinin iyileştirilmesine yardımcı olmaktadır (Esenyel, 2009, s.47).

Uzun vadeli beşerî sermaye yatırımının geliştirilmesinin yanında Türkiye’de uygulanan ŞNT programının amaçları şu şekildedir:

- “Okul masrafları, aileleri çocuklarını okula gönderme konusunda isteksiz olmaya sevk ettiği için okul masraflarını karşılamaya destek olarak yoksul ve yoksulluk riski altındaki ailelerde yaşayan çocukların okullaşma oranı ve eğitime devam sürelerini arttırmak
- Yoksul ailelerdeki çocukların temel sağlık hizmetlerinden yararlanmasını sağlamak;
- Hamilelikte karşılaşılan sorunlara müdahale etme, hastanede güvenli doğum yapılmasını sağlama, lohusa döneminde annelerin sağlık kontrollerini yapmalarını teşvik etme ve yeni doğan bebeklerin tüm aşılarını eksiksiz ve zamanında yapılmasını sağlamak (UNICEF, 2014, s.13).”

Programın genel amaçlarının yanında özel amaçları; kız çocuklarına yardım miktarları bakımından öncelik verilmesi, ailelerin kız çocuklarını okula göndermeye teşvik edilmesi ve böylelikle eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesidir (Kaya, 2008, s.128).

Türkiye-UNICEF ülke eylem planı programı (2006-2010) kapsamındaki kız çocuklarının eğitimlerine yönelik yapılan çalışmalardan bir tanesi "*Haydi Kızlar Okula*" eğitim destek kampanyasıdır. Program kapsamında, bilhassa okullaşma oranının düşük olduğu illerde ilköğretim çağındaki kız çocuklarına mali destek sağlamak amaçlanmıştır. Bu kampanya için ayrılan 100.000 ABD Doları karşılığı Türk Lirası hibenin, kız çocuklarına yapılacak ŞNT aktarımlarında kullanımının sağlanması, bir nevi programın farklı mekanizmalarla güçlendirilmeye çalışıldığı bir göstergesidir (Kaya, 2008, s.129).

Programın amaçlarına ulaşma doğrultusunda Türkiye'de ŞNT programı üç ana bileşenden oluşmaktadır: eğitim, sağlık ve gebelik yardımı. Şartlı Nakit Yardımları okula devam etme kaydıyla hedef grubundaki ilköğretim çocuklarının annelerine verilmektedir. Bir kez programdan yararlanma hakkı elde edenler, yardımı almaya devam edebilmek için en az %80 okula devam şartına tabi tutulmaktadır. Kız çocuklarının okullaşma oranını arttırmak amacı ile kız çocuklarına sağlanan yardım miktarı daha fazladır. 2016 rakamlarına göre bir ilköğretim (1-8'incisınıflar arası) öğrencisi kız çocuğu ayda 40 TL; buna karşın erkek çocuğu ayda 35 TL almaktadır. Bu rakamlar ortaöğretim (8-12'inci sınıflar arası) kız öğrencisi için 60 TL erkek çocuklar için ise ayda 50 TL'dir. Sağlık desteği, 0-6 yaş arası çocuklar için, aşıların tamamlanması ve sağlık merkezine düzenli ziyaretler şartıyla ödenen miktar ayda takribi 30 TL aylıklardır. Buna ek olarak, Ocak 2005'ten itibaren kadınların sağlık merkezlerini düzenli ziyaret şartının yanında hamile kadınlar için de sağlık desteği sağlanmaktadır. Bu destekler hamileliğin ikinci ayından lohusalığın ikinci ayına kadar olan süreyi kapsar ve miktarı 35 TL'dir. Ayrıca doğumun bir sağlık kuruluşunda gerçekleştirilmesine bağlı olarak bir defaya mahsus 75 TL yardım yapılmaktadır (AÇSHB, 2016, s.54-56).

2007 yılında Sosyal Riski Azaltma Projesi'nin sona ermesinden sonra Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu kaynaklarıyla ŞNT programı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmaya devam etmiştir. Ardından 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasından sonra Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü bu bakanlığa bağlı olarak faaliyetlerine Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü adı altında devam etmektedir (UNICEF, 2014, s.13). ŞNT faydalanıcı sayısı ve 2011 yılında SYGM tarafından yapılan toplam sosyal yardım harcamalarının üçte birine tekabül eden program fon açısından Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün bu anlamda en büyük programıdır (UNICEF, 2013, s.85). Tablo 1'de 2011 yılının Şartlı Nakit Transferinin kapsamı yer almaktadır.

Tablo 1. Şartlı Nakit Transfer Programı 2011-2018

	2011		2018	
	Faydalanıcı Sayısı	Ödenen Miktar (Milyon TL)	Faydalanıcı Sayısı	Ödenen Miktar (Milyon TL)
Şartlı Nakit Transferi-Eğitim	1.863.099	397.486.970	2.517.680	643.10
Şartlı Nakit Transferi-Sağlık**	757.757	143.303.400	1.325.972	398.46
Şartlı Nakit Transferi Toplam		540.790.370		1,041.56

Kaynak: UNICEF, 2013, s. 86; AÇSHB, 2019, s. 144-146

Şartlı Eğitim Yardımı kapsamında dönem bazlı göstergeler ise şu şekildedir: 2003-2011 döneminde aktarılan kaynak 2.013,48 milyon TL, 2011 yılında

397,48 milyon TL, 2012 de 501.49 ve 2013 Ekim-Eylül dönemi itibariyle 463.43 milyon TL şeklindedir (UNICEF, 2014, s.14-15). 2015 yılında bu tutar 664,13 milyon TL, 2016 yılında 605,77 milyon TL ve 2018 yılında 643,10 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (AÇSHB, 2016, s. 54; AÇSHB, 2019, s. 144-146). Faydalanıcı açısından bakıldığında 2016 yılında bu sayı, 2011 yılına nazaran yaklaşık iki yüz elli bin kişi artarak 2.132.741 sayısına ulaşmıştır. Şartlı Sağlık yardımlarında ise ciddi bir artış gözlenmiş 2015 yılında tutar 363,08 milyon TL’ye 2016 yılında ise 422 milyon TL’ye ulaşmıştır. Öte yandan Türkiye’de bulunan yaklaşık 3 milyon Suriyeli mültecinin 1.3 milyonunu çocuklar oluşturmakta halihazırda ancak yarısı kayıtlı olarak okula gidebilmektedir. Bu kapsamda göçle gelen sığınmacı çocukların okula gidebilmesinin önün bazı engeller olduğu dillendirilmiş ve Avrupa Komisyonu tarafından 2016 yılının Eylül ayında başlatılan Acil Sosyal Güvenlik Ağı (Kızılay Kart Projesi) temel alınarak Eğitim için Şartlı Nakit Transfer Projesi geliştirildi. 31 Mayıs 2017 tarihi itibariyle 56 bin 332 mülteci çocuğa 33 bin kart üzerinden 3 milyon 800 bin lira nakdi yardım ulaştırıldı ve 2017 yılı sonu itibariyle 230 bin çocuğa ulaşılması hedeflendi (UNICEF, 2018; AÇSHB, 2018).

Bölgesel Farklılıkların Arka Planı

ŞNT'nin toplumda sosyal dışlanma riski ile karşılaşanları yeniden kazanma, gelecek umudu çocuklara yapılacak beşeri sermaye yatırımları, sağlıklı nesillerin yetişmesi, hane halkı gelirini iyileştirme, koşul ilkeleriyle faydalanıcı hanelerde olumlu davranışlara yol açma, yoksulluk dolayısıyla eğitim imkanlarından uzak kalan kız çocuklarının okuyabilmesi, ölüm oranlarının düşürülmesi, kız çocuklarının okullaşma oranlarının arttırılması, gebe kadınların düzenli sağlık kontrollerini yaptırabilmesi, yoksulluğun kuşaklar arası aktarımının önüne geçilmesi ve annelerin hane içerisindeki konumunu güçlendirilmesi gibi geniş bir yelpazede amaçları söz konusudur (Uzun, 2011, s.77). Bu çalışmada ise beşerî sermaye, aile içi şiddet, eğitime devam ve kadının toplumdaki konumunun güçlenmesi bakımından durumlar ele alınmaya çalışılmıştır.

Tablo 2’de ülkenin doğu ve batı bölgeleri arasındaki hane halklarının karşılaştığı yoksulluk risk bağlamında bölgesel eşitsizlikler kapsamlı bir şekilde görülmektedir.

ŞNT'nin etkisini ölçmek adına 2011 yılında 12 ilde yapılan bir saha araştırmasında kadınlar, aldıkları yardımı çocuklarının eğitim ve gıda ihtiyaçları için harcadıklarını belirtmişlerdir. Görüşülen kişiler transferlerin babalardan ziyade annelere verilmesini olumlu bulduklarını ifade etmenin yanında aile içerisindeki karar alma sürecinde önemli bir konuma geldiklerini, bu durumun kendilerini güçlü hissetmelerine yol açtığını söylemişlerdir (Öcal, 2012, s.38).

Tablo 2. Şartlı Nakit Transfer Ödemelerinin Bölgesel Ayrımı 2011

	Şartlı Nakit Transferi -Eğitim		Şartlı Nakit Transferi -Sağlık		Şartlı Nakit Transferi -Toplam	
	Miktar(TL)	Pay (%)	Miktar (TL)	Pay (%)	Miktar (TL)	Pay (%)
Marmara	22.640.020	5,69	4.262530	2,97	28.886550	4,97
Ege	15.991.575	4,02	3.257.870	2,27	19.249.445	3,56
Akdeniz	44.400.835	11,17	13.608.200	9,5	58.009.035	10,73
İç Anadolu	27.479.670	6,91	6.076.900	4,24	33.556.570	6,21
Karadeniz	25.825.330	6,5	5.306.020	3,7	31.131.350	5,76
Doğu Anadolu	110.611.345	27,83	46.619.340	32,53	157.230.685	29,07
Güneydoğu	150.554.195	37,88	64.172.540	44,78	214.726.735	39,71
Toplam	397.486.970	100	143.303.400	100	540.790.370	100

Kaynak: UNICEF, 2013, s. 86

Ancak bunun karşın programın sağladığı faydalardan ve fırsatlardan yararlanamayan çeşitli bölgeler ve illerin olduğu, bu durumun gerekçesi ise para yönetiminin erkek sorumluluğundan kaynaklı kabullerin varlığına dayandırılmaktadır (Küçükçavuş, 2012, s.59). Ayrıca bu 12 il arasında ŞNT uygulamasının en yaygın olduğu Doğu illeri yer almamakla birlikte elde edilen sonuçların Doğu ve Güney Doğu illeri için örtüşüp örtüşmeyeceği muğlaktır (Emir vd., 2013, s.124).

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarında yine benzer bulgulara rastlanılmaktadır. Genel olarak yardımların annelere verilmesinin doğru bulunduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında katılımcılar yardımlar sayesinde aile içerisinde eskiye nispeten sözlerinin daha etkili olduğunu beyan etmişlerdir (AÇSHB, 2012, s.27). Yine ŞNT'nin yararlanıcılar üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla 2010-2012 yılları arasında kamu- üniversite ortaklığında yürütülen çalışmada ŞNT programının, kadınların güçlendirilmesi, sosyal hayata katılımları, ekonomik özgürlükleri ve aile içinde karar alma süreçlerine katılımları noktasında olumlu etkilerinin olduğu saptanmıştır (UNICEF, 2014, s.19). Bir başka faktör olan aile içi şiddet yine aynı çalışmada (Öcal, 2012, s.38) sorgulanmıştır. Buna göre katılımcılar ev anlaşmazlığının çoğunlukla yoksulluktan kaynaklı olduğunu öne sürmüşler, ŞNT yardımları ile şiddet eğiliminde bir azalma olduğunu bildirmişlerdir. Bu yönde görüş bildirenlerin oranı %71 civarındadır. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) tarafından yayımlanan raporda da yine kavga ve şiddetin azaldığına yönelik görüşler alınmıştır (AÇSHB, 2012, s.29). Araştırmanın nitel bulguları ŞNT ödemelerinin evdeki ekonomik stresten kaynaklı gelişen eşler arası gerilimi azalttığı yönündedir. Şiddetin azalmasının sebebi olarak ise kadının güçlenmesinden ziyade şiddet faktörlerinin azalması görülmektedir (Emir vd., 2013, s.124).

Beşerî sermaye, üretim sürecine dahil olan işgücünün sahip olduğu ve diğer üretim faktörlerinin verimli bir şekilde kullanımını mümkün kılan bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi özelliklerin tamamıdır. En geniş anlamda, kişinin üretkenlik özelliklerinin tümünü kapsamaktadır. Bu nitelikler, yeni

teknolojilerin bulunması ve etkin kullanılması için iyi bir araç, ekonomik açıdan büyüme ve ülke ekonomisinin daha hızlı kalkınması için dolaylı bir amaçtır (Eser, Gökmen, 2009, s.42). Beşerî sermaye birikimine etki eden faktörler eğitim, sağlık ve nüfus yapısı olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır (Karataş, Çankaya, 2010, s.41). Bu anlamda beşerî sermaye nitelendirilirken eğitime oldukça önem atfedilmektedir. Beşerî sermaye birikimini ilk, orta, yükseköğretim eğitimlerinin yanı sıra işbaşında eğitim ile geliştirmek mümkündür. İşbaşında eğitim gibi informal olanlar çeşitli kuruluşlarda istihdam yoluyla, yetişkin eğitim programlarıyla ve çeşitli amaçlarla kurulan gruplara üyelik yoluyla elde edilir. Bir diğer yol ise kişinin daha çok bilgi, beceri ve hüner kazanabilmek için çaba sarf ederek kendisini geliştirmesidir (Yaylalı ve Lebe, 201, s. 26). Eğitim düzeyi ise eğitim kayıtları, mali ve fiziki göstergeler ile okuryazarlık kriterlerince saptanır (Eser ve Gökmen, 2009, s.45).

Bu doğrultuda Türkiye’de okuma yazma bilmeyenlerin oranında son yıllarda bir azalma eğilimi söz konusudur. Bilhassa bu oran kadınlarda, Güneydoğu ve Doğu’da yüksektir. Eğitim kademeleri itibariyle cinsiyet uçurumu devam etmekle beraber bölgeler arasında okullaşma oranı farklılık göstermektedir (BGUS, 2014, s.51).

Tablo 3. İlkokul, Ortaokul ve Ortaöğretim Düzeyinde Cinsiyete Göre Okullaşma Oranı (Yüzde, 2012-2019)

Yıl	İlkokul		Ortaokul		Ortaöğretim	
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
2012-2013	98,92	98,81	92,98	93,19	69,31	70,77
2013-2014	99,61	99,53	94,47	94,57	76,05	77,22
2014-2015	96,57	96,04	94,30	94,39	79,26	79,46
2015-2016	95,22	94,54	94,43	94,36	80,24	79,36
2016-2017	91,24	91,08	95,76	95,60	82,38	82,69
2017-2018	91,68	91,42	94,69	94,26	83,39	83,77
2018-2019	92,08	91,78	93,64	92,94	83,88	84,51

Kaynak: MEB, 2019, s. 1

2011-2012 Millî Eğitim Bakanlığı İstatistiklerine göre son yıllarda gerçekleştirilen çeşitli kampanyalar neticesinde ilköğretimde okullaşma oranı kızlarda %98,56 erkeklerde ise %98,77 olarak gerçekleşmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.13). 2012-2013 verilerine göre ise ilköğretimde net okullaşma oranı %98,80, erkek ve kız çocukları için sırasıyla %98,92 ve %98,81 olarak gerçekleşmiştir. Ortaöğretimde ise net okullaşma oranı %70,06 erkek ve kız çocukları için sırasıyla %70,77 ve %69,31 olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak ülkenin doğu ve güneydoğusunda net okullaşma oranı ülke ortalamasının gerisinde kalmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.51-52). Diğer yandan 2016 verilerinde ilkokulda net okullaşma oranı %94,87 iken 2017 yılında %91,16’ya gerilemiş ancak ortaöğretimde net okullaşma oranı 2016 yılında %79,79 iken 2017 yılında %82,54’e yükselmiştir (MEB, 2018, s.21). Yıllar içerisinde bu alanda kaydedilen girişimlere rağmen eğitime erişimde bir-

çok ilde rastlanılan toplumsal cinsiyet eşitsizliği düşük gelir düzeyi, anne babaların eğitimsizliği, yetersiz kentleşme ve yerel gelenekler gibi etkenlerden kaynaklı olabilir. Bu eğitsizlik i ve doğu bölgelerde daha belirgindir (Kalkınma Bakanlığı, 2014, s.13).

Beşerî sermayenin diğer bir bileşeni sağlık olarak kabul edilmektedir (Eser, Gökmen, 2009, s.46). Sağlık için temel alınan göstergeler ise btçeden sağlık harcamalarına ayrılan kaynak, kişi başına düşen sağlık harcamaları, hastane yatak sayısı, yatak başına nüfus, hekim başına nüfus, sağlık ocağı sayısı gibi unsurlardır. Sağlık göstergelerindeki “pozitif etki bilgili, tecrübeli ve yetenekli bireyler ancak sağlıklı oldukları sürece fayda sağlayabilirler” tezini doğrulamaktadır (Karataş, ankaya, 2010, s.41). Beşerî sermaye yatırımına yönelik olarak şartlı Sağlık Yardımlarına aktarılan kaynak 2003-2011 yılları arasında 750,10 milyon TL, 2012 yılında 188.13 ve 2013 yılında 210,16 milyon TL yararlanıcı sayısı yine 2013 yılında 811,725 olarak 2016 yılında ise yararlanıcı sayısı 1 milyon 418 bin 486 kişi ve 440,38 milyon TL kaynak aktarımı şeklinde gerçekleşmiştir (UNICEF, 2014, s. 14-15; AÇSHB, 2016, s.56). Bölgeler bazında ise 2011 verilerine göre bu yardımların %77,31'i Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerine aktarılmıştır. şartlı Gebelik Yardımı programı 2005 yılında hayata geçirildiği için göstergeler şu şekildedir: 2005-2011 yılları arasında 4,98 milyon TL, 2011 yılında 1,01 milyon TL, 2012 yılında 2.7 ve 2013 yılında ulaştığı 50,365 faydalanıcı sayısı ile 7,96 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (UNICEF, 2013, s.87). şartlı Gebelik yararlanıcı sayısı 2016 yılında ise 119.303 ve aktarılan kaynak 21,62 milyon TL (Lohusalık ve Doğum dhil) olarak gerçekleşmiştir (AÇSHB, 2016, s.56). şNT'nin yararlanıcılar üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla 2010-2012 yılları arasında kamuniversite ortaklığında yürütülen çalışmanın sağlık bileşenine dair kısmında çocuklarını düzenli sağlık kontrolüne götüren annelerin oranı yardım almaya başlamadan önce %63,25 iken yardımdan sonra bu oran %74,13 olarak gerçekleşmiştir (UNICEF, 2014, s.17).

Nüfus yanında g beşerî sermayenin miktarını belirleyen faktörlerdir. Bu bakımdan beşerî sermaye miktarının anlaşılması nüfus artış hızına, kadın-erkek nüfus oranlarına kırsal ve kentsel nüfus ayrımlarına bağlıdır. Türkiye gibi özellikte gelişmekte olan ülkelerde bağımlı nüfusun aktif nüfusa oranının yüksek olması fiziki sermaye birikimine etki eden önemli bir değişkendir. Böylelikle kendi nüfusunu istihdam edemeyen ülkeler beşerî sermaye ihracatçısı, istihdam arzı fazla olan ülkeler ise beşerî sermaye ithalatçısı konumunda olurlar (Karataş ve ankaya, 2010, s.42). Aktif nüfus içerisinde gençler, bilhassa çocuklar beşerî sermaye yatırım için şNT'nin ocuk yoksulluğu ile mücadelesinde önemli bir yer edinmektedir. Bu bakımdan ocuk işgücüne dair istatistiklere bakıldığında TK 2012 ocuk işgücü Araştırması sonuçlarına göre; kurumsal olmayan nüfusun %20,6'sını 6-17 grubu çocuklar oluşturmaktadır. Bu yaş grubundaki çocukların %66,5'i kentsel, %33,5'i kırsal yerlerdedir. Çocukların %91,5'i bir okula devam ederken,

%8,5’i okula devam etmemektedir (ÖİK, 2014, s.14). Bu bağlamda erkek çocuklarda işgücüne katılma oranı 2015 yılında %28,6 iken 2016 yılında %27,8’e düşmüş, buna karşın kız çocuklarında bu oran 2015 yılında %13 iken 2016 yılında %13,4 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2017). Nihai olarak çocuk yoksulluğuyla mücadelede oranlardaki artış veya azalışlar önemli bir gösterge olabilmektedir.

ŞNT eğitim yardımı, Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) kapsamında nüfusun en yoksul %6’lık diliminde yer alan ailelerin eğitim çağındaki çocuklarını okula kaydettirmeleri, eğitimine devam eden ilk ve ortaöğretim (1-12.sınıflar) çağındaki çocukların en az %80 okula devamlılık sağlama şartıyla düzenli olarak sağlanan nakdi yardımlardır (AÇSHB, 2012, s.13). ŞNT’nin etkisini ölçmek adına 2011 yılında 12 ilde yapılan bir saha araştırmasındaki diğer bir faktör bulguları çocukların yaklaşık %18’inin okul sonrası zamanlarda çalışma imkânı bulunca çalıştığını göstermiştir. Katılımcılara yöneltilen çocukları için ŞNT’den daha yüksek ücretli bir iş söz konusu olduğunda çocuklarının eğitimlerinden vazgeçmeye hazır olup olmadıkları üzerine, katılımcıların yaklaşık %50’si ŞNT için hak sahibi olmamaları halinde maddi zorluk çekseleler dahi çocuklarının eğitime devam etme konusunda kararlı olduklarını beyan etmişlerdir (Öcal, 2012, s.39). Dolayısıyla ödemelerin miktarı ve sürekliliği çocuk yoksulluğuyla mücadele yararlanıcılar açısından motivasyon kaynağı, uygulayıcı açısından etkin bir mücadele ve sürdürülebilirlik için önemli bir strateji olarak görülmektedir.

ŞNT’nin yararlanıcılar üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla 2010-2012 yılları arasında kamu-üniversite ortaklığında yürütülen çalışmanın eğitim bileşenine dair sonuçlar şu şekildedir: (UNICEF, 2014, s.17; Esenyel ve Torun, 2015, s.100).

- “Okula devamsızlık oranı %50 azalmıştır bu olumlu etki kırsal bölgelerde daha yüksektir.
- Sosyal hayata katılım, finansal özgürlük ve hane düzeyinde karar verme sürecinde etkililik artmıştır.
- Kız çocuklarının devamsızlık oranındaki düşüş erkek çocuklarına nispeten iki kat daha fazladır.
- 2009-2010 eğitim-öğretim yılında faydalancı erkek çocuklarının ortaöğretime devam oranı %79,4 iken kız çocuklarının ortaöğretime devam oranı yüzde %79,36 olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında, yardım almayan kız ve erkek çocuklarının ortaöğretime devam oranı erkeklerde %57,19 iken kızlarda bu oran %50,08’dir. İstanbul’da ve Batı Anadolu illerinde ortaöğretime devam oranı %70 civarında seyrederken Karadeniz Bölgesinde bu oran %90 seviyelerindedir.

- ŞNT programı kentsel bölgeler arasında en çok Doğu Anadolu Bölgesi'nde, kırsal alanlar arasında Batı Anadolu'nun kırsal bölgelerinde etkili olmuştur (Ulutaş, 2017, s.44).”

ŞNT programının kaynak aktarımındaki farklılıklar bölgeler üzerinden analiz edilecek olunursa bölgelerin farklı üretim yapıları ve dışsallıklar ile ülke genelinde büyüme sağlamaya yönelik belirlenen hedefler bölgesel farklılıkların ve gelir farklarının açılmasına yol açabileceğine işaret eder. Bu anlamda bölgeler arası entegrasyonun önündeki engeller beşerî sermayenin dağılımındaki farklılık, uygulanan yanlış kalkınma modelleri ve altyapı kapasitesinin eksikliği gibi etkenlerdir. Farklılıkları gidermeye dönük olarak; “Beş Yıllık Kalkınma Planları, Entegre Bölgesel Kalkınma Planları, Kırsal Kalkınma Projeleri, Yatırım Teşvikleri, Kalkınmada Öncelikli Yörelere, Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri” proje ve uygulamaları var ola gelmektedir (Gökbunar ve Duramaz, 2015, s.295-296). Ancak ulusal büyüme hedefinden ziyade sosyal hayatın birçok boyutu dikkate alınacak olursa sosyal dışlanmaya yönelik politikaların, sosyal harcamalar yoluyla etkinleştirilmesinin yararlı olacağı görüşü önemli bir görüş olmaktadır. (Filiztekin, 2009, s.16). Bu bağlamda (Adato vd., 2010, s.1925) Latin Amerika ve Türkiye mukayeseli çalışmalarında etnisite, dil ve cehalet gibi yoksullukla iç içe geçmiş nedenlerden ötürü ŞNT programının büyük ölçüde yüksek yoksulluk oranlarına sahip Kürt bölgelerinde yoğun bir yatırıma karşılık geldiğini, bununla birlikte bazılarının hükümet için siyasi desteği artırmak kanaatinde olduklarını ileri sürmektedir. Diğer yandan bölgeler veya iller arası farklılıkları ekonometrik analizlerle ortaya koyan çalışmalar makro açıdan farklılıkların arka planına ışık tutması açısından önemli veri kaynağı olarak görülebilir.

Türkiye’de gelişmişlik düzeyinin farklılıklarını analiz eden SEGE (Sosyal-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi) 2011 araştırmasının çıktıklarına göre; özellikle Doğu Anadolu, Karadeniz’in dağlık bölgeleri ve Güneydoğu Anadolu’nun bazı yöreleri gelir, istihdam ve genel refah düzeyi açısından Türkiye ortalamasının altında kalmakta ve bu bölgelerden diğer diğer bölgelere yoğun bir göç yaşanmaktadır (Özaslan, 2015, s.191). Burada göç ve ŞNT arasında bir etki unsuru olup olmadığına vurgu yapmakta yarar vardır. Belirtmek gerekir ki ister koşullu ister koşulsuz hibe yoluyla mali yardım sağlayan yoksullukla mücadele programlarının etkisi göç konusunda muğlaklık göstermektedir. Nitekim koşullu transferlerin gelecekteki göç üzerine etkisi; hanehalkı yoksulluk düzeyi, potansiyel göçmen sayısı gibi bileşenlerin etkisiyle yerel göçlerden ziyade uluslararası göç üzerinde etkili olabilir görüşü mevcuttur (Angelucci, 2012, s.133). Çetin ve Sevüktekin’in (2016, s.50) söz konusu SEGE araştırmasının temel verilerine dayanarak yaptıkları araştırma sonuçlarına göre; yaşam endeksinin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından önemli bir gösterge olduğu ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu (Iğdır, Ağrı, Van, Bitlis, Siirt, Şırnak, Hakkâri, Batman, Mardin, Diyarbakır, Bingöl ve Şanlıurfa) illerinin endeks oran değerleri bakımından Türkiye ortalamasının altında olan

iller olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Yine aynı çalışmada şartlı sağlık yardımlarından yararlanma sayısı ile ilişkilendirilebilecek doğurganlık oranı (yüksek olan iller; Kars, Iğdır, Ağrı, Van, Şırnak, Hakkâri, Siirt, Batman, Bitlis, Muş, Diyarbakır, Adıyaman, Şanlıurfa ve Mardin) ve bebek ölüm hızı (yüksek olan iller; Ağrı, Muş, Bitlis, Van, Siirt, Şırnak, Hakkâri, Mardin) bu bölgelere aktarılan fazla fon kaynağının temel gerekçeleri arasında değerlendirilebilir. Keza şartlı eğitim transferlerinde ilkokullar okullaşma oranı açısından Doğu Anadolu’nun ortalamasının üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Kayam (2014, s.14-16) çalışmasında 1.056.963 Şartlı Eğitim Yardımı yararlanıcısını rastgele örnekleme alarak yaptığı etki analizinde TRC1 bölgesinin (Gaziantep, Adıyaman, Kilis) toplamın yaklaşık %20’sini TRC3 bölgesinin (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) %18; TRB2 bölgesinin (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) yaklaşık %16 ve TRC2 bölgesinin (Şanlıurfa, Diyarbakır) %14’ünü kapsadığını belirterek, bu bölgelerin Türkiye’nin kişi başına Gayri Safi Katma Değer (GSKD) itibarıyla en düşük seviyeli illeri olduğu ve nihayetinde nüfusun en yoksul %6’lık kesimine verilen yardımlardan en fazla yararlanması gereken bölgeler olduğunu doğrulamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Sosyal politika önlemleri, sosyal refah söylemi içerisinde bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede, ortaya çıkan sosyal riskler ve yansımalarının ölçümü ve çözümleri noktasında çeşitli stratejiler var olmaktadır. Bunlardan biri de Şartlı Nakit Transferleridir. ŞNT, sosyal politika önlemi olarak kronik yoksulluk zincirini kırmanın bir yolu, aynı zamanda insan sermayesi birikiminin sağlanmasını amaçlayan nakit gelir destek programıdır. Amaçları bakımından ayrıca ŞNT programı, ailede kadının konumunu güçlendirilmesi amacıyla aneler üzerinden yürütülen bir program olarak, kız çocuklarına daha yüksek ödenek ayrılmasını ve pozitif ayrımcılığı hedeflemektedir.

Bu çalışmada, sosyal politika tedbiri olarak şartlı nakit transferlerinin hem amacıyla uyumu hem de coğrafi yansıması geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik düzeyi ile sosyo-ekonomik verilerin şartlı nakit transferlerinin dağılımındaki rolüne ilişkin analizler yapılmıştır. Buna göre, Türkiye’de 2001 kriziyle birlikte daha belirgin hissedilen kronik yoksulluğun azaltılmasına ilişkin yapılan sağlık ve eğitim yardımları kamu eylem planlarında önemli bir yer tutmaktadır. Dünya Bankası projesinin pilot bölge uygulamasından sonra alandan elde edilen veriler ve sunulan raporlar bir sosyal güvenlik ağı olan ŞNT’nin faydalanıcılar üzerindeki olumlu etkileri, sürdürülebilirlik noktasında önemli bir dayanak olmuştur. Daha sonra 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulmasıyla kurumsal kapasite artmış ve yardımların etkililiği ve bölgesel gelişmişlik düzeylerini azaltmaya yönelik çıktılar önemli bir argüman olmuştur. Aynı dönem içerisinde yapılan yardımların olumlu/olumsuz etkilerini

ölçmeye yönelik sayısız çalışma yapılmıştır. Genel ifadeyle, eğitim yardımlarının okula devam oranlarında özellikle daha çok kaynak aktarılan bölgelerde önemli bir motivasyon kaynağı olduğu, kadının ekonomik ve sosyal yönden güçlendirilmesi noktasında pozitif sonuçlar verdiği, sağlık yardımlarının gebelik ve doğum sonrasındaki kontrolleri etkin hale getirdiği sonuçları olumlu çıktılar arasında sayılabilir.

Diğer yandan beşerî sermayenin farklı dağılımından kaynaklı olarak, bölgeler arası entegerasyonu sağlamaya dönük, sosyal içerme ve uyum kapsamında, gerek SEGE (Sosyal-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi'nin ortaya koyduğu sonuçlar, gerekse illerin endeks değerleri ile gayrisafi katma değerlerinin görece Türkiye ortalamasının altında kalan illerin Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz olması ŞNT kaynak aktarımının bu bölgelere yoğunlaşmasıyla açıklanabilir. Nitekim sosyal yardım programları için Alo 144 Sosyal yardım hattına 2011 yılında 986.301 adet çağrı gelmiştir. Alınan başvurular en çok Erzurum, Diyarbakır ve Muş illerinden olmuştur. Bununla beraber çağrıların bölgelere göre dağılımı ise %43,7 Doğu Anadolu, %27,6 Güneydoğu Anadolu ve %12,7 ile Akdeniz Bölgesi şeklinde dağılmıştır. Aramaların %87,5'i şartlı eğitim ve sağlık yardımlarına ilişkin olarak kayıtlara geçmiştir (Büleç ve Yüksel, 2017, s. 1595). 2017'de ise gelen çağrı sayısı 4 milyon 556 bin 998 olmuştur. Buna karşılık en çok sağlık ve eğitim yardımı konusunda çağrı gelmiştir. Sağlık yardımı için 1 milyon 606 bin 691, eğitim yardımı için 1 milyon 172 bin 314 çağrı ulaştırmıştır. Çağrıların illere göre dağılımına bakıldığında ise %14,43 oranı ile Diyarbakır ilk sırada yer almış bunu %10,91 oranı ile Şanlıurfa, %7,76 oranı ile Adana, %5,82 oranı ile İstanbul, %5,34 oranı ile Van takip etmiştir. Ayrıca bu çağrılarının yaklaşık %20'lik kesiminin sığınmacılar tarafından gelmesi, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın başlatmış olduğu Şartlı Nakit Transfer Projesi ile örtüşen bir yöne sahiptir (YeniAlanya, 2018).

Genel olarak, ŞNT'nin aile içi nakit gelir desteği olarak annelere ödeme yapılmasının kadının toplumdaki konumunu güçlendirmeye yönelik savı ekseriyetle doğrulanmaktadır. Beşerî sermayenin sacayakları olan sağlık ve eğitim yatırımlarının göstergesi olarak şartlı nakit transferlerinin etkileri özellikle okullaşma oranı verileriyle, Doğu Anadolu bölgesinde ortalamasının üzerinde olması sonucuyla teyit edilebilmektedir. Sonuçta, sosyal dışlanmanın bertaraf edilebilmesi amacıyla bölgesel gelişme sorunlarının geleneksel yollarla çözümü noktasındaki eksiklik, beşerî yatırımların zaman içerisinde ekonomik ve sosyal göstergelerin iyileşmesini; başta istihdam ve gelir olmak üzere bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılabilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2012). *Türkiye’de uygulanan şartlı nakit transferi programının fayda sahipleri üzerindeki etkisinin nitel ve nicel olarak ölçülmesi projesi final raporu*. 24 Mart 2018 tarihinde http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/data/5429198a369dc32358ee29b9/Turkiyede_Uygulanan_SNT_Programinin_Etkisinin_Olculmesi_Projesi_Final_Raporu_-_TR.pdf adresinden ulaşıldı.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2013). 24 Mart 2018 tarihinde http://www.aile.gov.tr/data/53fe1465369dc3053ccd5500/aile_ve_sosyal_politikalar_bakanligi_2013_yili_idare_faaliyet_raporu.pdf adresinden ulaşıldı.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2017). 26 Mart 2018 tarihinde <http://www.aile.gov.tr/haberler/sartli-egitim-yardimi-programi-kapsaminda-31-mayis-itibariyla-56-bin-332-multeci-cocuga-33-bin-kart-uzerinden-3-milyon-800-bin-lira-nakdi-yardim-ulastirdik> adresinden ulaşıldı.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2017). 2016 Faaliyet Raporu. 23 Mart 2018 tarihinde <http://www.aile.gov.tr/data/58b58e4c691407119-c139239/2016%20%20Faaliyet%20Raporu.pdf> adresinden ulaşıldı.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2019). 2018 Yılı Faaliyet Raporu, 6 Aralık tarihinde http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/RqI2i+ACSHB_20-18_FAALİYET_RAPORU.pdf adresinden ulaşıldı.
- Adato, M., Terry R. & Elisabeth, B. (2010). Understanding use of health services in conditional cash transfer programs: Insights from qualitative research in Latin America and Turkey. *Social Science & Medicine*, 72(12),1921-1929.
- Altay, A. (2005) Yoksulluk sadece devletin sorunu mu? Kamu harcamaları açısından bir değerlendirme. *Sosyo Ekonomi*, 2, 156-177.
- Angelucci, M. (2012). Conditional cash transfer programs, credit constraints, and migration. *Labour*, 26(1), 124-136.
- Alo 144’e en çok sağlık yardımı çağrısı geldi. 24 Mart 2018 tarihinde <https://www.yenialanya.com/gundem/alo-144-e-en-cok-saglik-yardimi-cagrisi-geldi-h312017.html> adresinden ulaşıldı.
- Barrientos, A. & Dejong, J. (2006). Reducing child poverty with cash transfers : A sure thing?. *Development Policy Review*, 24(5), 537-552.
- Bgus (2014). *Bölgesel gelişim ulusal stratejileri*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı
- Büleç, A. ve Yüksel, A. (2017). Erciş’te sosyal riski azaltma projesi kapsamında şartlı nakit transferi alan kadınların mediko-sosyal durumları ve şartlı nakit transferi alma koşullarının değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1573-1588.
- Chioda, L., Joao M. P. De Mello ve Rodrigo R. S. (2016). Spillovers from conditional cash transfer programs: *Bolsa Família* and crime in urban Brazil. *Economics of Education Review*, 54, 306-320.
- Çetin, I. ve Sevüktekin, M. (2016), Türkiye’de gelişmişlik düzeyi farklılıklarının analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 39-61.
- Esenyel, C. (2009). *Türkiye’de ve dünyada şartlı nakit transfer uygulamaları*, Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Esenyel, C. ve Torun, G. (2015). Review of the role of conditional cash transfer programs on child development and child psychology. *Sosyal Politika alışmaları Dergisi*, 34, 89-107.
- Eser, K. ve Gökmen, . E. (2009). Beşerî sermayenin ekonomik gelişme üzerindeki etkileri: Dünya deneyimi ve Türkiye üzerine gözlemler. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-56.
- Filiztekin, A. (2009). *Türkiye’de bölgesel farklar*. 23 Mart 2018 tarihinde http://research.sabanciuniv.edu/11643/1/BolgeselFarklar_YKY.pdf adresinden ulaşıldı.
- Emir, İ., Erbaydar, T. ve Yüksel, A. (2013). Şartlı Nakit Transferi Uygulaması Kadınların Toplumsal Konumunu Değiştiriyor mu?. *Fe Dergi*, 5(2), 120-133.
- Gençler, A. ve Yıldırım, İ. (2015). Comparison of the Public Aids Between 1986 And 2014”, *Social and Behavioral Sciences*, 195, 655-662.
- Gökbunar, A. R. ve Duramaz, S. (2015). Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının bir sosyo-ekonomik politika göstergesi olan sağlık verileri kapsamında değerlendirilmesi: TRB1 bölgesi örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 22(2), 291-309.
- Gökbayrak, Ş. (2017). Değişen refah devletleri ve sosyal yardımlar. *Sosyal Güvenlik Dergisi*. 7(1), 71-90.
- Günaydin, İ. ve Yıldız, B. (2015). Dünyada ve Türkiye’de uygulanan kamusal sosyal içerikli harcamalar ve Türkiye açısından bir değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 6(13), 81-116.
- Kaya, İ. (2008). *Yoksullukla mücadelede eğitimin rolü: Şartlı nakit transfer örneği-ŞNT*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İsparta.
- Kayam, S. (2014). *Şartlı eğitim yardımlarının etkisi ve etkinliği: Bölgesel bir yaklaşım*. 24 Mart tarihinde https://www.researchgate.net/publication/269076352_Sartli_Egitim_Yardimlarinin_Etkisi_ve_Etkinligi_Bolgesel_bir_yaklasim adresinden ulaşıldı.
- Küçükçavuş, M. A. (2012). A critical assessment on the conditional cash transfer programme in the context of gendered poverty in Turkey. *Sosyal Politika alışmaları*, 7(29), 45-63.
- Lavinias, L. (2018). The collateralization of social policy under financialized capitalism. *Development and Change*, 49(2), 502-517.
- M.E.B. (2019). Milli eğitim istatistikleri örgün eğitim, 6 Aralık tarihinde https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/301027-30_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2018_2019.pdf adresinden ulaşıldı.
- M.E.B. (2018). Strateji geliştime başkanlığı 2018 yılı performans programı. 26 Mart tarihinde https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_03/19144448-2018_PP_-13.02.2017_2.pdf adresinden ulaşıldı.
- Ortakaya, A. F. (2009). *ŞNT programı için yapılan başvuruların zaman serileri ile modellenmesi*. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara
- Öcal, J. Y. (2012). *Türkiye’de şartlı nakit transferleri: nitel analiz*. Sosyal dönüşüm, biyotetik ve kamu politikaları konferansı. Ankara, Türkiye.

- Özaslan, M. (2015). Türkiye’de ekonomik ve sosyal boyutlarıyla bölgesel gelişmişlik farklılıkları. 23 Mart 2018 tarihinde http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/sem4_17.pdf adresinden ulaşıldı.
- Özel İhtisas Komisyonu. (2014). *Çocuk çalışma grubu raporu*, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Perez-M. C. (2017). What is wrong with conditional cash transfer programs? *Journal of Social Philosophy*, 48(4), 440-460.
- Sariipek, D. B (2017). Yoksullukla mücadelede şartli nakit transferleri; insan haklari açısından bir değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 94-107.
- Şenkal, Abdülkadir (2018). *Küresel sosyal politika*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Taaffe, J. E. Longosz A. F. ve Wilson D. (2016). The impact of cash transfers on livelihoods, education, health and HIV – what’s the evidence? *Development Polict Review*, 35, 601-619.
- Taşçı, F. (2009). Yoksulluğa ve yoksullara dönük ahlak yaklaşımları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 57, 481-514.
- Tüik (2017). İstatistiklerle Çocuk. 26 Mart 2018 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24645> adresinden ulaşıldı.
- Ulutaş, Ç. Ü. (2017). Türkiye refah rejiminin dönüşüm sürecinde sosyal yardım sistemi. *Emek Araştırma Dergisi*, 8(12), 27-48.
- UNICEF (2013), Çocuk refahı belgesi. 24 Mart 2018 tarihinde <http://www.sck.gov.tr/oecd/%C3%87ocuk%20Refah%C4%B1%20Belgesi.pdf> adresinden ulaşıldı.
- UNICEF (2018). 26 Mart 2018 tarihinde <http://www.unicef.org.tr/basin-merkezi-detay.aspx?id=22752> adresinden ulaşıldı.
- UNICEF (2014). Türkiye’de şartlı nakit transfer programının iyileştirilmesine yönelik politika belgesi. 24 Mart 2018 tarihinde http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/data/5429198a369dc32358ee29b9/Turkiye_Sartli_Nakit_Transferi_Programinin_Iyilestirilmesine_Yonelik_Politika_Belgesi.pdf adresinden ulaşıldı.
- Uzun, B. C. (2011). *Türkiye’de şartlı nakit transferi yardımlarını etkileyen faktörlerin lojistik regresyon analiziyle tahmini*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.
- World Bank (2019). *Turkey – social risk mitigation project* (English), Washington, DC: World Bank, 6 Aralık 2019 tarihinde <http://documents.worldbank.org/curated/en/780941468761349067/Turkey-Social-Risk-Mitigation-Project> adresinden ulaşıldı.
- Yaylalı, M. ve Lebe, F. (2011). Beşerî sermaye ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 30(1), 23-51.
- Yıldırım, A. Doğan, C. ve Topcuoğlu A. (2011). *Türkiye’de 1980-2010 yılları arasında uygulanan yoksullukla mücadele politikalarının etkinliği üzerine bir analiz*. Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi- VII’de sunulan bildiri, 22-23 Aralık, Ankara.
- Zabcı, F. Ç. (2003). Sosyal riski azaltma projesi: Yoksulluğu azaltmak mı, zengini yoksuldan korumak mı? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(1), 216-239.